

Ο Λιβάνιος, μέσα από την αλληλογραφία του με τον Βασίλειο Καισαρείας

Στην παρούσα εργασία, θα παρουσιάσουμε τον χαρακτήρα του εθνικού Λιβανίου μέσα από την αλληλογραφία του με τον χριστιανό επίσκοπο Βασίλειο. Σκοπός είναι να αναιρεθούν οι απολογητικές συκοφαντίες εναντίον του Λιβανίου μέσα από τα λόγια ενός σημαντικού πατέρα της Εκκλησίας. Ο Λιβάνιος υπήρξε ένας μεγάλος διδάσκαλος της ρητορικής τέχνης, ακόλουθος της νεοπλατωνικής φιλοσοφίας και υποστηρικτής του Ιουλιανού.

Ενώ η αλληλογραφία που μας έχει παραδοθεί περιλαμβάνει 25 επιστολές που αντάλλαξαν μεταξύ τους αυτοί οι δύο άνδρες, ωστόσο η επιστημονική έρευνα δεν τις δέχεται όλες ως αυθεντικές.

Στην «Θρησκευτική και ηθική εγκυκλοπαίδεια», αναφέρεται: «*Η γνησιότητα της αλληλογραφίας μετά του Λιβανίου, προς τον οποίον ο Βασίλειος παρουσιάζεται ως πέμπτων μαθητάς, δεν είναι επαρκώς κατωχυρωμένη. Εκ του συνόλου (335-359), ίσως είναι γνήσιαι αι 335-346 και 358*» (Θ. Η. Ε, τ.3, σ. 692).

Ο καθηγητής Π. Χρήστου, γράφει στην πατρολογία του: «*Εις την συλλογήν των Μαυριστών αι υπ' αριθμόν 335-359, ήτοι συνολικώς είκοσι πέντε, φέρονται ως αλληλογραφία μεταξύ του Βασιλείου και Λιβανίου. Ο Βασίλειος, επ' ευκαιρία της αποστολής νέων Καππαδόκων μαθητών εις τον διαπρεπή ρητοροδιδάσκαλον της Αντιοχείας ανταλλάσσει με αυτόν επιστολάς φιλοφροσύνης, όπως συνηθίζετο τότε ευρύτατα, διηνηθισμένας με όλα τα ευρήματα της σοφιστικής τέχνης. **Ενώ όλαι αι επιστολαί αύται εθεωρούντο παλαιότατα νόθοι, τώρα αι εκτιμήσεις έχουν μεταβληθή ριζικώς.** Είναι ασφαλώς δυνατόν μεταγενέστεροι χριστιανοί μαθηταί να κατασκεύασαν τοιούτου είδους επιστολάς χάριν ασκήσεως, αλλ' είναι απίθανον ότι έπλασαν τόσον πολλάς» (Π. Χρήστου, Πατρολογία τ.4, σ. 53-54).*

Στις εκδόσεις «Γρηγόριος ο Παλαμάς» (από όπου θα παραθέσουμε τα στοιχεία

μας), στην σειρά «Έλληνες Πατέρες της Εκκλησίας» (ή Ε.Π.Ε), ο ίδιος καθηγητής γίνεται πιο σαφής, γράφοντας στην εισαγωγή των επιστολών του Βασιλείου: «*Η γνησιότητα της αλληλογραφίας του Βασιλείου με τον Λιβάνιον (επιστολαί 335-359) αμφισβητείται από πολλούς. Βέβαια θα ήτο δυνατόν μερικοί Χριστιανοί μαθηταί να κατασκευάσουν επιστολάς χάριν ασκήσεως, αλλ' είναι απίθανον να έπλασαν τόσας πολλάς. **Μερικαί είναι μάλλον γνήσιαι και από αυτάς δημοσιεύομεν εδώ τέσσαρας, δύο από κάθε πλευρά, υπ' αριθμόν 337, 338, 339, 340***» (ΕΠΕ, τ. 2, σ. 251).

Αντίθετη άποψη έχει ο Στ. Παπαδόπουλος, ο οποίος στην πατρολογία του θεωρεί ότι «*μάλλον δεν είναι γνήσιες*» (τ. 2, σ. 395). Να σημειωθεί ότι επόπτες της ανωτέρω έκδοσης είναι ο καθηγητής Στ. Σακκός, ο Β. Ψευτόγκας, και ο πρωτοπρεσβύτερος Θ. Ζήσης.

Ακόμα κι αν παίρναμε την εκδοχή ολόκληρη η αλληλογραφία να είναι πλαστή, σημασία έχει ότι το όνομα του Λιβανίου αναφέρεται με τρόπο θετικό. Αυτό διαψεύδει τους νεο-απολογητές οι οποίοι προσπαθούν να αμαυρώσουν έναν άνθρωπο που δεν είναι πλέον σε θέση να τους απαντήσει, επειδή πρέσβευε τα ιδεώδη του αρχαίου κόσμου, ήταν υποστηρικτής του Ιουλιανού, και διασώζεται μια επιστολή-ντοκουμέντο προς τον αυτοκράτορα Θεοδόσιο («Υπέρ των ιερών»), όπου Λιβάνιος διαμαρτύρεται για τις βαρβαρότητες, τα αίσχη, τις αρπαγές και τις αθλιότητες των χριστιανών της εποχής του.

Παραθέτουμε τις επιστολές σε απόδοση του Π. Χρήστου ...

Επιστολή 337, από τον Βασίλειο προς τον Λιβάνιο.

*Ιδού και έτερος Καππαδόκης σου έρχεται, **υιός ιδικός μου και αυτός**. διότι το σχήμα που φέρομεν τώρα καθιστά παιδιά μας εξ υιοθεσίας όλους τους ανθρώπους. Ώστε κατά τούτο μεν θα ήτο αδελφός του προηγηθέντος, και άξιος της ίδιας φροντίδος και εις εμέ τον πατέρα και εις σε τον διδάσκαλον, εάν βεβαίως είναι δυνατόν να έχουν καθόλου οποιονδήποτε προνόμιον **οι από ημάς ερχόμενοι αυτού**. Λέγω δε τούτο, όχι διότι έχω την ιδέαν ότι η λογιότης σου δεν δεικνύει περισσοτέραν εύνοιαν προς τους παλαιούς σου εταίρους, αλλά διότι γνωρίζω ότι **η βοήθειά σου προσφέρεται αφθόνως σε όλους**. Θα ήτο δε αρκετόν δια τον νεαρόν, πριν δοκιμασθεί δια του χρόνου, να ταχθεί μεταξύ των οικείων μαθητών σου. Ασφαλώς δε θα τον αποστείλεις εις ημάς άξιον και των ιδικών μας ευχών και **της ιδικής σου φήμης εις την διδασκαλίαν του***

λόγου. Φέρει μαζί του και έναν συνηλικιώτην, ο οποίος έχει τον ίδιον ζήλον δια την ρητορείαν, ευπατρίδην και αυτόν και συγγενή ημών. Πιστεύομεν ότι θα τον δεχτείς με όχι ολιγοτέραν καλοσύνην, έστω και αν από απόψεως οικονομικής υπολοίπεται πολύ των άλλων μαθητών σου.

Σχόλια: Καθίσταται φανερό ότι η αποστολή χριστιανών (για την ακρίβεια πνευματικών παιδιών του Βασιλείου) για να μαθητεύσουν την ρητορική τέχνη κοντά στον Λιβάνιο, ήταν σύνηθες φαινόμενο. Ο Λιβάνιος παρουσιάζεται ως ένας άνθρωπος απαλλαγμένος της θρησκευτικής μισαλλοδοξίας (και κάθε άλλης), εφόσον παρέχει την βοήθειά του προς όλους. Επίσης, μνημονεύεται ως φημισμένος διδάσκαλος του λόγου, άνθρωπος των γραμμάτων και σοβαρός.

Επιστολή 338, από τον Λιβάνιο προς τον Βασίλειο.

Γνωρίζω ότι θα γράψεις πολλές φορές την πρότασιν, «Ίδού σοι και έτερος ήκει Καππαδόκης». Διότι, νομίζω, θα στείλεις πολλούς, αφού πλέκεις διαρκώς εγκώμια έναντίον μου, με τα οποία ξεσηκώνεις πατέρες και παιδιά. Πάντως δεν είναι σωστόν ν' αποσιωπήσω τι συνέβη με την καλήν επιστολήν σου. Εκάθηντο πλησίον αρκετοί από τους λαβόντας πολιτικά αξιώματα, μαζί με αυτούς ο καθ'όλα άριστος Αλύπιος, ανεψιός εκείνου του περίφημου Ιεροκλέους. Μόλις λοιπόν μου έδωσαν την επιστολήν οι κομισταί, αφού την ανέγνωσα ολόκληρον σιωπηλώς, είπα, «ενικήθημεν», χαμογελών και χαίρων συγχρόνως. Ηρώτησαν, τι είδους ήτταν υπέστης; Και πως δεν στενοχωριέσαι, αφού είσαι νικημένος;». Απήντησα· **«εις κάλλος επιστολών έχω νικηθή, έχει δε νικήσει ο Βασίλειος. Είναι δε φίλος ο άνθρωπος και δια τούτο ευφραίνομαι».** Αφού είπα ταύτα, ηθέλησαν να διαπιστώσουν την νίκην από το ίδιον το γράμμα. Και το ανέγνωσε ο μεν Αλύπιος, το ήκουσαν δε οι παρόντες, η δε ψήφος που εδόθη ήτο ότι δεν είχα καθόλου ψευσθή. Και ο αναγώσας εξήλθε κρατών το γράμμα δια να το δείξει, νομίζω, και εις άλλους, και μου το έστρεψε με δυσκολίαν. **Γράφε λοιπόν παρόμοια, και νικά· διότι τούτο σημαίνει ότι νικώ εγώ.** Καλώς εικάζεις και εκείνο, ότι αι διδασκαλικάι υπηρεσίαι μου δεν μετρούνται με χρήματα, αλλ' εκείνος που δεν ημπορεί να δώσει αρκεί να θέλει να λάβη. Διότι **οσάκις αντιλαμβάνομαι κάποιον φτωχόν μαθητήν να έχει τον έρωτα της μαθήσεως, αυτόν τον τοποθετώ πριν από τους πλουσίους.** Αν και ημείς δεν επετύχαμεν τοιούτους διδασκάλους, τίποτε δεν μας εμποδίζει να είμεθα καλύτερα από εκείνους, τουλάχιστον ως προς το σημείον τούτο. **Κανείς φτωχός λοιπόν ας μη διστάσει να βαδίσει προς τα εδώ, εάν έχει εκείνο**

το μοναδικό προσόν, το να γνωρίζει να κοπιάζει.

Σχόλια: Ο Λιβάνιος, ως γνήσιος διδάσκαλος, χαιρείται όχι μόνο με την πρόοδο των μαθητών του (των πρότερων και των νυν), αλλά και με το να τον ξεπερνούν. Αυτό κάνει και εδώ. Ευφραίνεται καθώς αναγνωρίζει την ρητορική δεινότητα των λόγων του Βασιλείου, του οποίου υπήρξε καθηγητής. Τον αποκαλεί «φίλο», αν και βρίσκεται στην αντίπερα θρησκευτική όχθη. Ο Λιβάνιος δίδασκε επί πληρωμή, διότι αυτό ήταν το επάγγελμά του. Έτσι έβγαζε τα ως προς το ζειν. Όταν όμως έβλεπε ανθρώπους που δεν μπορούσαν να ανταπεξέρθουν στα δίδακτρα αλλά είχαν τον έρωτα για την μάθηση («λόγων ερώντα»), τους δίδασκε δωρεάν. Και αυτό του απαντά, καθώς στην προηγούμενη επιστολή ο Βασίλειος τον είχε παρακαλέσει έμμεσα σχετικά με αυτό.

Επιστολή 339, από τον Βασίλειο προς τον Λιβάνιο.

*Τι δεν θα έλεγεν ένας σοφιστής, και μάλιστα σοφιστής τοιαύτης αξίας, που η τέχνη του κατά κοινήν ομολογίαν έχει την ιδιότητα και τα μεγάλα να τα κάνει μικρά, όταν θέλει, και τα μικρά να τα μεγαλοποιεί; Αυτό ακριβώς έδειξες και εις την περίπτωσίν μου. Διότι εκείνη την ρυπαράν επιστολήν μου, όπως θα ελέγατε σεις οι διατρίβοντες εις τον πλούτον της ρητορείας, η οποία δεν ήτο κατά τίποτε περισσότερο υποφερτή από την παρούσαν που κρατείς εις τας χείρας σου, τόσον εξύψωσες με τον λόγο, ώστε να έχεις δήθεν νικηθεί από αυτήν και να παραχωρείς εις ημάς τα πρωτεία της συγγραφής. Κάμεις κάτι παρόμοιον με τα παιγνίδια των πατέρων, όταν αφήνουν τα παιδά των να υπερηφανεύονται δια τας νίκας που τους διευκολύνουν να κερδίσουν εις βάρος των καλλιεργούντες την φιλοτιμίαν των παιδών, χωρίς αυτοί να ζημιώνονται εις τίποτε. Πράγματι ο λόγος που χρησιμοποίησατε εις το παιγνίδι με ημάς είχε μίαν απερίγραπτον ηδονήν. Ήτο σαν να εγκατέλειπεν αγώνα πάλης ή παγκρατίου με εμέ ένας Πολυδάμας ή ένας Μίλων. Διότι, αφού εξήτασα με πολλήν προσοχήν τας επιστολάς σου, δεν βρήκα κανένα δείγμα ασθενείας εις αυτάς. Ωστε εκείνοι που ζητούν υπερβολάς των λόγων σε θαυμάζουν δι' αυτήν ακριβώς την δύναμιν, ότι δηλαδή με τα παιγνίδια ηδυνηθείς να κατέβεις εις το ιδικόν μας επίπεδον περισσότερο από όσον αν ανεβίβαζες τον βάρβαρον να πλέει πάνω στον Άθωνα. **Αλλά ημείς μεν**, ω θαυμάσιε, συναναστρεφόμεθα **με τον Μωυσήν και τον Ηλίαν και άλλους παρομοίους μακαρίους άνδρας**, οι οποίοι ανακοινώνουν εις ημάς τας σκέψεις των με την βάρβαρον φωνήν και εκφέρομεν εκείνα τα οποία λαμβάνομεν από αυτούς, κατά μεν την έννοιαν αληθινά, κατά*

δε την λογοτεχνικήν μορφήν αμαθή, όπως αποδεικνύει και το παρόν γράμμα. Διότι, και **αν είχαμεν μάθει κάτι από εσάς**, το εξεχάσαμεν με την παρέλευσιν του χρόνου. Συ γράφε εις ημάς λαμβάνων άλλα θέματα δια τας επιστολάς σου, τα οποία και σε θα επιδείξουν και ημάς δεν θα εκθέσουν. Τον υιόν του Ανυσίου σου συνέστησα ήδη ως ιδικόν μου υιόν. Εάν είναι ιδικόν μου παιδί, είναι παιδί του πατρός, πένης εκ πένητος. Και ό, τι λέγω είναι αντιληπτόν από άνδρα σοφόν και σοφιστήν.

Σχόλια: Από την ανάγνωση της επιστολής προκύπτει αβίαστα η παραδοχή του Βασιλείου ότι το ρητορικό κάλλος πρυτανεύει στα κλασσικά κείμενα και τους εκπροσώπους της, σε αντίθεση με τις «ιερές» Γραφές του Χριστιανισμού. Αξιοσημείωτο είναι ότι ενώ απευθύνεται στον Λιβάνιο στον ενικό, κατά την συνήθεια της εποχής, εδώ χρησιμοποιεί τον πληθυντικό· «Αλλά ημείς μεν, ω θαυμάσιε, συναναστρεφόμεθα με τον Μωυσήν και τον Ηλίαν και άλλους παρομοίους μακαρίους άνδρας...», σε αντιδιαστολή με το «αν είχαμεν μάθει κάτι από εσάς...». Εδώ, υπονοείται ο διαχωρισμός μεταξύ «χριστιανών» και «εθνικών». Οι Γραφές μεν λαλούν «με βάρβαρη φωνή» (δηλαδή, δεν έχουν ρητορικά σχήματα ούτε πλούτο λέξεων), αλλά λαλούν «αλήθειες», σε αντιδιαστολή προφανώς με τα κείμενα των άλλων (των «θύραθεν» όπως έλεγαν).

Επιστολή 340, από τον Λιβάνιο προς τον Βασίλειο.

Εάν εσκέπτεσο πάρα πολύν χρόνον πώς να απαντήσεις εις το περί του γράμματός σου γράμμα μου, δεν νομίζω ότι θα ηδύνασο να το κάμεις καλύτερα από όσον το έκαμες τώρα, γράφων τοιαύτα πράγματα, όσα έγγραφες τώρα. Διότι με ονομάζεις σοφιστήν, λέγεις ότι προσόν του τοιούτου ανθρώπου είναι να δύναται να μεγαλοποιεί τα μικρά και να μικροποιεί τα μεγάλα. Λέγεις χαρακτηριστικώς ότι η επιστολή μου απέβλεπεν εις το να δείξει την ιδικήν σου ως καλήν, ενώ δεν ήτο καλή, ότι δεν είναι κατά τίποτε καλυτέρα αυτής την οποίαν έστειλες τώρα και ότι **δεν υπάρχει εις σε καμία δύναμις λόγων, διότι τα μεν βιβλία που έχεις τώρα εις τας χείρας σου δεν προσφέρουν τοιαύτην ικανότητα**, όση είχες προηγουμένως εξηφανίσθη. Και μάλιστα, επιχειρών να πείσεις ημάς ότι και την παρούσαν επιστολήν σου, περί της οποίας ομιλείς υποτιμητικώς, την συνέταξες τόσον ωραίαν, ώστε οι παρόντες μαζί μας δεν ηδύναντο να μη αναπηδούν όταν ανεγινώσκετο. Εθαύμασα λοιπόν ότι, ενώ επεχείρησες με αυτήν να καθαιρέσεις την προηγούμενην, λέγων ότι εκείνη ομοιάζει με αυτήν, εστήριξες με αυτήν την προηγούμενην. Επομένως εκείνος

που ήθελε κάτι τέτοιον έπρεπε να συνθέσει αυτήν χειροτέραν, δια να υποβιβάσει την αξίαν της προηγούμενης. Αλλά νομίζω ότι δεν είναι ταιριαστόν εις τον χαρακτήρα σου να αδικήσεις την αλήθειαν. Θα είχε αδικηθεί, αν έγγραφες εξ επίτηδες χειρότερα και δεν χρησιμοποιούσες τας πραγματικάς δυνάμεις σου. Εις τον τοιούτον λοιπόν άνδρα θα εταίριαζεν επίσης το να με ψέγη όσα είναι δίκαιον να επαινεί, δια να μη σε μεταφέρει εις τας τάξεις των σοφιστών αυτή η ενέργεια προσπαθούντα να παραστήσεις ταπεινά τα μεγάλα. **Λοιπόν βιβλία, τα οποία όπως λέγεις έχουν χειρότερον μεν το ύφος καλύτερον δε το νόημα, έχει, και κανείς δεν σε εμποδίζει. Αλλά της παιδείας η οποία ήτο ανέκαθεν ιδική μου, και ιδική σου κάποτε, αι ρίζαι μένουν και θα μένουν έως ότου υπάρξεις και κανείς χρόνος δεν θα ηδύνατο να τας αποσπάσει, ακόμη και αν ελάχιστα τας ποτίζεις.**

Σχόλια: Σε αυτήν τη τελευταία επιστολή που παραθέτουμε, διαφαίνεται το φρόνημα των δύο ανδρών. Αυτό, αντανακλά δύο κόσμους διαφορετικούς. Ο μεν Βασίλειος, παρ' όλο που ο ίδιος ο Λιβάνιος αναγνωρίζει την ικανότητά του στον λόγο, ακολουθεί την ευαγγελική διδαχή περί ταπεινοφροσύνης και δουλοπρέπειας, σε σημείο ώστε να μην αναγνωρίζει κανείς την αξία που έχει, εφόσον τα θεωρεί όλα ισοπεδωμένα. Πράγμα ως ένα σημείο υποκριτικό, αρκεί να θυμίσουμε στους αναγνώστες τον Παύλο που ενώ από την μία διδάσκει «τῇ ταπεινοφροσύνῃ ἀλλήλους ἡγούμενοι ὑπερέχοντας ἑαυτῶν» (Προς Φιλιπησίους, 2:3), την άλλη γράφει για τον εαυτό του «λογίζομαι γὰρ μηδὲν ὑστερηκέναι τῶν ὑπερλίαν ἀποστόλων» (Προς Κορινθίους Β΄, 11:5) και «διάκονοι Χριστοῦ εἰσιν παραφρονῶν λαλῶ ὑπὲρ ἐγώ».

Ο δε Λιβάνιος, έχοντας κατά νου το αξιακό σύστημα των αρχαίων Ελλήνων, θεωρεί ότι η αξία πρέπει να αναγνωρίζεται και να τιμάται. Το ένα φρόνημα κρατά τον άνθρωπο χαμηλά, στερώντας του την ευκαιρία και την δυνατότητα αυτοπραγμάτωσης, κάνοντάς τον είτε κομπλεξικό είτε υποκριτή. Το άλλο, κινείται προς αντίθετη κατεύθυνση. Δίνει την δυνατότητα στον άνθρωπο να προοδεύσει, να διευρύνει τους ορίζοντές του και τελικά, με την αξία του να επιτύχει πράγματα που θα ωφελήσουν και άλλους. Για τον Χριστιανισμό είναι «κακό» και «αμαρτία» η αναγνώριση της αξίας. Είναι υπερηφάνεια. Για τον κλασσικό κόσμο είναι η κινητήριος δύναμις του πολιτισμού.

Ο Λιβάνιος ως ανεξίθρησκος και ειλικρινής, αφήνει τον Βασίλειο στα βιβλία του (τις «Γραφές»), αλλά του υπενθυμίζει (και μας υπενθυμίζει ταυτόχρονα) ότι η

παιδεία ήταν ανέκαθεν «δική μου», δηλαδή ελληνική και ότι ακόμα και στον Βασίλειο υπάρχουν κάποιες ρίζες, καθώς άλλοτε είχε ασχοληθεί λίγο. Δεν αναφέρεται πλέον ειδικά σε έναν κλάδο της παιδείας, αλλά στην ίδια την παιδεία την οποία τα «ιερά» κείμενα δεν μπορούν να προσφέρουν εφόσον δεν την έχουν.

Κλείνουμε, παραθέτοντας την «εξομολόγηση» του Βασιλείου, σε επιστολή του προς τον Ευστάθιο Σεβαστηνό, περί της λύπης του που κάποτε έχασε χρόνια ασχολούμενος με την φιλοσοφία...

*Εγώ δαπάνησα πολύ χρόνο **εις την ματαιότητα** και αφάνισα σχεδόν όλη την νεότητά μου εις την ματαιοπονία, εις την οποία διέτριψα ασχολούμενος με την πρόσληψη των διδαγμάτων **της υπό του Θεού **μωρανθείσας σοφίας****. Όταν κάποτε, σαν να σηκώθηκα από βαθύ ύπνο, κοίταξα μεν προς το θαυμαστό φως της αλήθειας του Ευαγγελίου, **είδα το άχρηστο της σοφίας** των αρχόντων του αιώνος τούτου των καταργουμένων, **θρήνησα για την ελεεινή μου ζωή** και ευχήθηκα να μου προσφερθεί χειραγωγή, για να εισαχθώ στα δόγματα της ευσέβειας.*

Διομήδης